

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СВІТУ

УДК 930(73):327(100)
ББК 66.4(7СПО)0

Андрій Горук

Американські наукові бачення міжнародного порядку після завершення „холодної війни”

У поданій статті автором здійснено спробу проаналізувати концептуальні бачення американськими академічними вченими та науковими експертами міжнародно-політичного ладу в світі після завершення „холодної війни”. Серед наведених підходів з усвідомлення міжнародної політичної реальності особливу увагу присвячено комплексному вивченню „американоцентричних” підходів, співставляючи їх, водночас, з „великими концепціями” пізнання змістових та формальних засад сучасної міжнародної системи.

Ключові слова: міжнародно-політична система, міжнародний порядок, американські наукові концепції, багатополюсність, уніполярність.

На початку 90-х рр. сформувалася нагальна потреба нового визначення міжнародного порядку і моделювання архітектури міжнародного середовища, характеристики відносин між його основними учасниками, засад, на підставі яких він повинен реалізовуватися (цінності, прагнення тощо). Під кутом бачення Сполучених Штатів як держави-переможниці у „холодній війні” важливим також було означення місця і ролі цієї держави в новій міжнародній реальності.

Відповіддю на подібні потреби були наукові дебати, котрі точилися навколо сформульованої проблеми у США протягом 90-х рр. У них взяли участь фахівці в сфері міжнародної політики, що представляли різноманітні політичні, наукові, журналістські середовища, а також напрями і теоретичні школи. Особливо важливу роль у згаданих дебатах відіграли такі спеціалісти, як

Генрі Кіссінджер, Збігнев Бжезинський, Чарльз Краутгаммер, Роберт Каган, Вільям Крістол, Роберт Каплан, Джозеф С. Най, Чарльз Купчан, Френсіс Фукуяма і Семюель Гантінгтон. Свої погляди вони презентували у різноманітних формах – наукових монографій та публікацій у престижних періодичних виданнях, повідомлень і коротких заміток на шпальтах щоденної преси.

Характерною рисою американських дебатів є різноманітність підходів і презентованих поглядів, що утруднювало однозначне дефінування нового порядку та підпорядкування цих концепцій окремим теоретичним напрямом або школам мислення. Їхнім ефектом виявилось постання багатьох більш-менш цілісних і комплексних бачень, котрі базувалися на різних мотиваційних основах й апелювали до різних теоретичних традицій. У них можна віднайти „великі концепції”, автори яких мали глобальне бачення світу, наприклад, ті, що презентували господарський лібералізм, підходи Френсіса Фукуяма¹ і Томаса Фрідмана² (глобальний порядок, заснований на господарському лібералізмі, промованому США), концепцію С. Гантінгтона, ґрунтовану на цивілізаційній парадигмі (зіткнення цивілізацій)³.

Інші автори концентрували увагу на розгляді міжнародного порядку з точки зору розстановки сил між учасниками. У руслі реалістичної традиції⁴ визначними стали бачення Г. Кіссінджера (полідержавний порядок з чинною глобальною роллю США)⁵, З. Бжезинського (американська світова система)⁶, С. Гантінгтона (порядок „однополярної багатополосності”)⁷, Річарда Гаасса (регуляторний міжнародний порядок)⁸, концепції Ч. Краутгаммера, В. Крістола, Р. Кагана⁹.

Відповідно, вигляд міжнародного порядку, який формувався внаслідок таких дебатів, не був цілісним, однорідним. Однак, тим, що поєднало авторів наведених концепцій, була апеляція до реалістичної традиції і висвітлення проблеми міжнародного порядку під кутом бачення потреб і поведінки держав. Водночас, вони демонстрували переконаність щодо ключової, домінуючої ролі США, котрі, з огляду на силу і виняткове становище в міжнародному середовищі, повинні були, на їхню думку, чинити роль стабілізатора нового міжнародного ладу. Беручи це до уваги, згадані концепції називають „американоцентричним” баченням міжнародного порядку.

Автори концепцій демонстрували згоду стосовно того, що Сполучені Штати є першою в історії глобальною наддержавою, сила якої незрівнянно вища за можливості будь-кого з учасників сучасних міжнародних відносин – чи окремої держави, чи такого міждержавного утворення, як-от Євросоюз¹⁰. Головними показниками чільного становища і сили США є їхня абсолютна перевага у царинах:

- мілітарній – найбільша чисельно, найпотужніше озброєна, вишколена і технологічно оснащена армія світу¹¹;
- господарській – найбільша економіка світу, від доброго функціонування якої прямо залежать економіки інших країн¹²;
- технологічній – найрозвиненіша технологічно держава світу¹³;
- культурній – просування американського стилю життя в обшарах всього світу („американізація” / „макдональдизація”).

Становище Сполучених Штатів посилювала політична та моральна перемога у „холодній війні”, переконання у винятковості американської нації (*american exceptionalism*), виконанні нею „історичної місії”, яка полягає у захисті, а також невідворотності „просування” і „розширення” демократії, політичної й економічної свободи у всьому світі¹⁴.

Проте, незалежно від поділу/неподілу „американоцентричної” перспективи бачення світу, окремі проаналізовані вище наукові концепції різняться між собою, передусім, з огляду на: структуру міжнародного ладу (того, яким повинен бути порядок), засади його функціонування та характер відносин між учасниками (як Сполучені Штати реалізовуватимуть свою керівну роль), а також напрями його еволюції (яким буде майбутнє цього порядку).

Складність у створенні образу нового міжнародного ладу полягала у фактичній відсутності вихідних установок для його конструювання. На протигагу до своїх попередників, новий міжнародний порядок не став логічним наслідком класичної війни або переговорів, договорів чи порозумінь між головними учасниками міжнародної арени, а сформувався через еволюцію міжнародного середовища. Однозначне визначення типу нового порядку також утруднювали: відсутність дієвих норм його функціонування, висока динаміка міжнародного середовища, нові актори, проблеми, виклики, властиві початку нової епохи.

Нова міжнародна реальність виявилася значно складнішою, аніж могло видатися спочатку. Із завершенням „холодної війни” з міжнародної арени зникла одна з двох наддержав, а на її місці з’явилася значна кількість нових, незалежних і політично нестабільних держав, котрі невдовзі стали джерелами нових напружень та міжнародних конфліктів. До їхнього грона далі долучилися інші новостворені держави. Постали теж і нові проблеми (для прикладу, міжнародна організована злочинність, тероризм, загострення конфлікту Північ-Південь тощо), які раніше, з причини концентрації уваги на двоблоковому протистоянні, носили маргінальний характер. Додатково на утворення нового міжнародного середовища засадничий вплив мали три процеси: 1) глобалізація (не тільки в економічному, але й політичному і суспільно-культурологічному аспектах¹⁵); 2) технологічний поступ (науково-технічна революція) і 3) зміцнення на міжнародній арені недержавних гравців. Ефектом динамічного розвитку процесу глобалізації було, передусім, збільшення обсягів й інтенсивності контактів між окремими суб’єктами, зростання співзалежності, поява і потреба розв’язання проблем глобального масштабу, котрі стосуються всіх учасників міжнародного життя. У політичному вимірі це були нові загрози безпеці; в сфері економіки – потрібність запобігання і подолання фінансових криз, проблема зовнішнього боргу; у суспільних стосунках – зростання нерівності, з яким співдіяли диспропорції розвитку і проблема голоду; близькими до них були суспільні наслідки технологічних змін та демографічні проблеми – перенаселеність і старіння суспільств. Додатковим фактором, котрий безпосередньо впливав на тип нового міжнародного середовища, був надзвичайно динамічний поступ технологій, в ефекті якого світ виявився цілком обплетений глобальною інформаційною мережею, що забезпечила сталий, майже необмежений доступ до інформації, уможливила безперербійне функціонування ринків, проте, створила, водночас, значні загрози безпеці учасників міжнародних відносин, кількість яких значно збільшилася. Окрім нових держав, також піднеслося значення важливих недержавних учасників (корпорації, неурядові організації, міжнародні злочинні угру-

повання), спроможних дійсно ефективно впливати на формування відносин в міжнародному середовищі.

Більшість авторів „американоцентричних” концепцій міжнародного ладу, сягаючи до реалістичної традиції, зазвичай конструювали структуру нового порядку виходячи з домінантної розстановки сил в ньому, за головну силу, звісно, приймаючи Сполучені Штати. З огляду на те, що після завершення „холодної війни” однозначно відкинуто можливість відновлення біполярного порядку, нові концепції будувалися на багатополосній (мультиполлярній), – стабільність якої була б забезпечена завдяки стійкій рівновазі сил між чільними учасниками, – та однополосній (уніполлярній), – функціонування якої спиралося б на перевагу і силу однієї наддержави-гегемона, – основах. Можливими були й середні варіанти, котрі містили елементи обох систем, як, наприклад, концепція уні-мультиполлярного світу С. Гантінгтона (концепція „однополлярної багатополосності”)¹⁶.

Протягом перших років після завершення „холодної війни” – в часовому проміжку від падіння „берлінського муру” у листопаді 1989 р. до першої війни в Перській затоці у 1991 р. – серед дослідників переважав оптимізм і справжня віра в можливість існування як засадничого чинника міжнародного порядку стабільної багатополосної системи, заснованої на рівновазі сил. Однак, інтервенція військ міжнародної коаліції в Перській затоці у 1991 році і наступні міжнародні конфлікти показали, що світ не змінився аж так сильно – він не став ані безпечнішим, ані стабільнішим від попередньої системи. Навпаки, на переконання більшості авторів, середовище після „холодної війни” навіть виявилось „складнішим, значно менше передбачуваним і небезпечнішим, ніж під час епохи „холодної війни”¹⁷. Натомість, єдиною силою, здатною ефективно розв’язувати нові проблеми, були Сполучені Штати. Багатьох авторів це ствердило в переконанні щодо однополлярності нового міжнародного порядку. Інші далі вірили у можливість існування багатополосного ладу, що став би гарантом підтримання стабільних міжнародних відносин в довшій часовій перспективі. Одним з прихильників погляду стосовно багатополосності нового порядку був Г.

Кіссінджер. Хоча він не зміг однозначно типологізувати новий міжнародний лад (вважаючи, що той досить довго носитиме перехідний характер), у своїй фундаментальній науковій праці „Дипломатія” Г. Кіссінджер віддавав перевагу баченню, за яким головним осердям міжнародного порядку мала би бути багатодержавна система, заснована на 6 чільних наддержавках, таких як Сполучені Штати (найсильніший, але такий, що не посідає абсолютної переваги, елемент)¹⁸, Європа, Китай, Японія, Росія та Індія (хоча у визначній ролі цієї держави не був остаточно переконаний)¹⁹. З причини особливого становища Сполучених Штатів, новий багатополосний порядок Г. Кіссінджера після завершення „холодної війни” відрізнявся від „класичної багатополосності”, яка передбачає існування кількох незалежних і рівноважливих центрів, здатних до формулювання правил та „дистрибуції і редистрибуції влади”²⁰. Нова багатополосність, натомість, характеризувалася існуванням кількох центрів із зовні співмірними потенціалами й одним виразно сильнішим головним суб’єктом. Така модель міжнародного ладу, заснована на рівновазі сил між декількома наддержавками та однією супердержавою, мала би провадити до стабільності і підтримання миру, проте, це стало б можливим лише за умови існування заснованої на демократичних цінностях спільноти²¹.

Концепції багатополосності і рівноваги сил як моделі нових відносин у світі відкидав З. Бжезинський²², який власне бачення нового порядку представив у своїй праці „Велика шахівниця”. На його думку, світ після „холодної війни” характеризувався виразною однополярністю, а єдиною силою, дійсно здатною до підтримання порядку і стабільності міжнародного середовища, постали Сполучені Штати, які повинні виконувати у ньому роль політичного арбітра. У своєму баченні „американської світової системи” З. Бжезинський сягав водночас до класичної геополітики, підкреслюючи, що простором із ключовим значенням для нового міжнародного порядку є Євразія. Згідно до цього автора, саме „Євразія є шахівницею, на якій точиться боротьба за світову гегемонію”, а та сила, котра опанувала би даний простір, могла би загрожувати становищу США, а тим самим і стабільності світової системи²³. Наведе-

ну вище тезу про однополярність нового світу, де домінують Сполучені Штати, він підтвердив у своїх наступних доповідях та публікаціях, вінцем яких стала видана у 2004 році наукова праця „Вибір. Домінування чи лідерство”²⁴.

Прихильником наукової концепції однополярного світу був дослідник Ч. Краутгаммер, якого вважають одним з ідеологів неоконсерватизму²⁵. Уже після 1991 р. він проголосив, що через розпад СРСР на міжнародній арені залишилася тільки одна наддержава, здатна, використовуючи свою мілітарну силу і господарську перевагу, утримати стабільність нового світу – Сполучені Штати²⁶. Протягом наступних років цей автор зміцнював переконання про однополярність і перевагу США. У 2002 р. він представив дещо переглянута версію концепції „однополярної хвилі”, стверджуючи, що через дванадцять років після завершення „холодної війни” вона перетворилася на „однополярну еру”, що, завдяки силі Сполучених Штатів, їхній заангажованості і рішучості, має велику часову перспективу. Однополярна концепція Ч. Краутгаммера стала вихідним пунктом для роздумів чільних теоретиків неоконсерватизму, таких як В. Крістол, Р. Каган, Н. Подгорець. На переконання згаданих дослідників, новий світовий порядок носив виразно однополярний характер, а США посіли у ньому гегемоністичне становище, що дає їм моральне право, але також і обов’язок, виконувати роль глобального лідера²⁷ з використанням різноманітних, в тому числі військових, засобів²⁸.

Оригінальну пропозицію поєднання одно- і багатополлярної моделі нового міжнародного ладу (т.зв. „гібридна концепція”) запропонував С. Гантінгтон. У резонансній науковій статті під назвою „Одинока надпруга” (1999 р.) він ствердив, що новопосталий порядок є відображенням системи „однополярної багатополлярності” (*uni-multipolar system*)²⁹. Фундаментом цього ладу є група західних наддержав, натомість, Сполучені Штати посідають зараз становище провідного суб’єкта³⁰. На думку С. Гантінгтона, у такій моделі міжнародного порядку жоден з його учасників не прагне до його дальшого підтримання – Сполучені Штати мають на меті перехід до уніполярності, водночас, для інших наддержав найбільш прийнятною системою була б багатополлярність. Під таким кутом зору, як вважає

автор, слід сподіватися, що протягом одного-двох десятиліть відбудеться перехід до справді багатополюсного порядку XXI століття³¹. Проте, нині Сполучені Штати почувають і поводять себе як гегемон.

Отже, незалежно від того, чи міжнародний порядок після „холодної війни” сприймався науковцями – прихильниками „американоцентричних” концепцій – в одно- або багатополюсних системах, він швидше був подібним до ієрархічної моделі, в якій становище лідера (гегемона) посідали Сполучені Штати. На переконання багатьох авторів, це було достатнім аргументом для того, щоб охарактеризувати такий порядок як „нову гегемонію” чи „новий Pax Americana”³². Проте, не всі з них вбачали однаковою роль Сполучених Штатів (нового гегемона) у такому визначеному порядку.

У випадку „американоцентричних” бачень міжнародного порядку значно більшого значення, ніж опису структури нової системи, надавалося питанню його функціонування. Ключовою проблемою було, відповідно, окреслення характеру стосунків між учасниками нового порядку й потреба визначення ролі і значення Сполучених Штатів, визначених як „супердержава”, гегемон чи, навіть, імперія.

Хоча безпосередньо після завершення „холодної війни” постала спокуса відходу Сполучених Штатів з міжнародної політики і повне зосередження на внутрішніх справах³³, проте, більшість дослідників і політиків були згідні з тим, що основною умовою підтримання стабільності міжнародного порядку було заангажування Сполучених Штатів, і однозначно протиставлялася тенденції неоізоляціонізму. Як зауважив В. Пфaff, після завершення „холодної війни” на потребі заангажування наголошували як ліберальні інтернаціоналісти, які виступали за розширення американських впливів і будову світової демократії, так і унілатеральні неоконсерватори, котрі вірили, що повне американське домінування слугує світу на добре³⁴. На потребі заангажування наголошували також послідовні прихильники „реалістичної” школи, такі як Г. Кіссінджер чи З. Бжезинський. Позиції окремих авторів концептуально різнилися, однак, тільки щодо характеру того заангажування – чи це мав би бути глобальний активізм або глобальний

інтервенціонізм, – а також способів його реалізації – мульти-чи унілатералізм. Беручи до уваги ці елементи, можна виявити дві відмінні моделі функціонування нового міжнародного порядку. У першому випадку, маємо справу з порядком, за якого управляють/керують Сполучені Штати, тобто з американським світовим лідерством; у другому, натомість, з порядком, який є домінований/керований згаданою державою, що означає американське домінування в усьому світі. Ці моделі можна означити як концепції „м’якої” і „жорсткої” гегемонії³⁵.

Прихильники першої моделі – американського лідерства, – серед яких доцільно згадати таких авторів, як З. Бжезинський, Г. Кіссінджер, Р. Гаас і також Дж.С. Най чи Ч. Купчан, виступали за становище Сполучених Штатів як глобального лідера, котрий виконував би свою роль із повагою до думок і прав інших учасників міжнародної арени. З. Бжезинський підкреслював, що, незважаючи на перевагу США, нова система не носить характер ієрархічної піраміди влади, а в процесі прийняття рішень є значне місце для переговорів, домовленостей, компромісів і консенсусу³⁶. Він додавав, що виключно міжнародний консенсус може легітимізувати й укріпити нове американське лідерство³⁷. Таку ж позицію посідав Г. Кіссінджер, стверджуючи, що Сполучені Штати, незалежно від своєї безсумнівної переваги, не повинні ігнорувати партнерів і міжнародне право, так як це дійсно може допровадити до дестабілізації міжнародного середовища у більшому обсязі, ніж загрози, які щодо нього сформувалися. Відносно потреби співпраці США з іншими учасниками міжнародних відносин і поваги до міжнародних організацій та інституцій як необхідних умов для підтримання стабільності міжнародного порядку й уникнення напружень та конфліктів також ведуть дискусію Дж.С. Най і Ч. Купчан. На їхнє переконання, Сполучені Штати не можуть дозволити собі унілатералізм і легковажність щодо інших учасників міжнародної арени. У своїх публікаціях вони постійно наголошують на парадоксальності американської сили, котра є „надто велика, аби бути зрівноваженою якою-небудь іншою державою, і одночасно надто мала для самостійного вирішення таких проблем, як міжнародний тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення”³⁸. Середню позицію між керуван-

ням та управлінням міжнародним порядком презентує Р. Гаас. На його думку, головною умовою підтримання стабільності і запобігання непевності в міжнародному середовищі повинно бути функціонування міжнародного порядку на встановлених регуляторах, що дало би особливе поєднання мультилатералізму з унілатералізмом: „Сполучені Штати повинні діяти там, де це можливо, спільно з іншими, але й самостійно там, де це необхідно і реально... В ідеальному випадку розроблені були б багатосторонні норми, домовленості та інституції, справді допоміжні в керуванні міжнародними відносинами”³⁹. Однак, він не пояснює, хто мав би їх створювати.

Згідно до другої моделі – американського домінування, – промованої переважно групою неоконсерваторів, Сполученим Штатам слід використати свою силу для управління світом (нав’язування власної волі та бачення світу іншим учасникам системи) і підтримання миру та безпеки в глобальному масштабі, спираючись переважно на збройну силу. Відповідно, ця концепція передбачає послідовне заангажування США („консервативний інтернаціоналізм”⁴⁰) через втілення унілатералізму і відкидання мультилатералізму, реалізації домінування з використанням всіх засобів, не виключаючи військової сили, і також включення моральних категорій до сприйняття міжнародної політики⁴¹. Прихильниками даного підходу є автори, зараховувані до неоконсерваторів, такі як Ч. Краутгаммер, Р. Перл, В. Крістол, Р. Каган, та неоконсервативні високопосадовці в адміністраціях колишнього президента Дж.В. Буша в особах віце-президента Річарда Чейні, міністра оборони Дональда Рамсфельда та його першого заступника Пола Вулфовітца. Ч. Краутгаммер, осмислюючи нову роль Сполучених Штатів у світі, критикує розв’язання, пропоновані іншими; він підтримує т.зв. „новий унілатералізм”, який розуміє як активну позицію цієї країни, спрямовану на охорону і посилення власної безпеки, зміцнення глобального миру через розширення сфери демократії у світі, а також підтримання його завдяки виконанню США ролі стабілізатора⁴². У промові, виголошеній в лютому 2004 року, він представив свою концепцію світу і ролі Сполучених Штатів, котру назвав „демократичним реалізмом”. На його переконання, це бачення

слід трактувати як модифіковану та конкретизовану версію „демократичного глобалізму”, котрий розуміється як американське заангажування в ім’я поширення демократії й охорони основних цінностей⁴³. Згідно до нього, в уніполярному світі Сполучені Штати повинні посідати активну позицію, а їхнім діям слід бути: окресленими в межах чітко визначених цілей, сконцентрованими на реалізації цих цілей й обмеженими у своїх обсягах⁴⁴. З даним баченням погоджувалися В. Крістол і Р. Каган, які підкреслювали, що тільки американська гегемонія, заснована на мілітарній „супрематії” і моральній переконаності (*moral confidence*), здатна ефективно оберігати мир і міжнародний порядок⁴⁵.

Додатковим елементом, який ще відрізняв обидві моделі, був відмінний підхід до питання ідеологічного підґрунтя американського лідерства, тобто, чи є воно більше наслідком ідеалістичного або ж реалістичного налаштування. У випадку авторів, які писали після завершення „холодної війни”, речників „американоцентричних” концепцій міжнародного порядку характерною була апеляція як до реалізму – згідно з яким всі дії Сполучених Штатів повинні зумовлюватися лише національними інтересами і потребами укріплення безпеки держави, – так і до вільсонівського ідеалізму, – в межах якого згадана держава повинна виконувати у світі роль „промоутера” ідеї демократії, свободи, поваги до прав особи, а новий порядок будувати, спираючись на співпрацю, норми і добре функціонування міжнародних організацій. На думку Г. Кіссінджера, світ після „холодної війни” є надто складним, аби спертися лише на якусь одну з моделей, тому слід вміло поєднувати ідеалізм з твердим реалізмом⁴⁶. У баченні цього автора, домінуюче становище Сполучених Штатів та їхня винятковість, сприйняті в категоріях вільсонівського ідеалізму, дістають розуміння як моральний обов’язок до покращення світу і стабілізації хаосу⁴⁷, однак, за умови налагодження співпраці, яка б полягала на „примиренні різних цінностей та історичного досвіду держав з порівняним значенням”⁴⁸.

З. Бжезинський, хоча й побудував свою концепцію на доволі твердих, реалістичних засадах, також апелював до ідеалізму, чітко стверджуючи, що „остаточною ціллю американської

політики повинно бути шляхетне бачення створення світу, заснованого на міжнародній співпраці, вповні адекватного щодо довготермінових історичних тенденцій та фундаментальних інтересів людства⁷⁴⁹.

Концепцію чинного поєднання реалізму з ідеалізмом теж презентували прихильники неоконсервативного підходу, хоча й розуміли її дещо інакше. Ідеалізм використовувався ними для обґрунтування потреби заангажування з метою поширення демократії і свободи в обсязі всього світу (себто виконання історичної місії), проте, без необхідності його поєднання з ідеєю співпраці. З цього, отже, чітко випливає, що неоконсерватори, поділяючи дані цілі, суттєво по-іншому вбачають їхню реалізацію. У їхньому розумінні, історична місія Сполучених Штатів є особливого виду „месіанством” і може бути втілена в життя різними засобами – навіть силою (т.зв. „жорсткий вільсонізм”)⁵⁰. Потрібно, водночас, пам’ятати, що поєднання ідеалізму з реалізмом не є нічим новим у випадку Сполучених Штатів. Хоча в історії цієї держави можна виокремити хронологічні проміжки переваги однієї моделі щодо іншої, проте, більшість фахівців підкреслюють, що ідеалізм і реалізм є в однаковій мірі стабільними частинами американського міжнародно-політичного світогляду. Як зауважує Ернест Лефевр, у питаннях зовнішньої політики всі американські президенти „виступають ідеалістами у деклараціях, натомість, виявляються реалістами у своїх діях”⁵¹.

Більшість авторів „американо центричних” концепцій здають собі звіт з того, що перевага Сполучених Штатів щодо інших учасників міжнародних відносин не буде вічною і через довший чи коротший час її буде зменшено – як під впливом ендогенних (втома від виконання ролі керівника, замикання в собі та ізоляція від світу), так і теж екзогенних (зростання сили конкурентів) чинників. Як передбачає Р. Гаас, із плином часу зменшення сталої переваги Сполучених Штатів „буде підсумком дії двох фундаментальних чинників: з одного боку – появи конкурентних центрів політичної, економічної, військової сили; з іншого ж – не обов’язкового, але досить правдоподібного ослаблення волі і рішучості Америки, якщо йдеться саме про збереження позицій світової наддержави”⁵².

Якими можуть бути наслідки зменшення американської переваги і чи загрожує світу, позбавленому американського лідерства, лише хаос й анархія? Необов'язково. На думку більшості авторів, котрі не надто вірять у сталість однополярної моделі в міжнародних відносинах, світ неухильно прагнути-ме до багатополюсної системи. Сполучені Штати мають шанс надалі утримати чільне становище, але за умови проведення виваженої міжнародної політики, заснованої на яasnих, прямо акцептованих більшістю учасників засадах. Виключно загадана лінія вповні уможливила би їм збереження становища головного актора на міжнародній арені, незалежно від того, яка модель прийшла б на зміну нинішній однополярності. Р. Гаас пише, що не відомо, який порядок може утворитися після припинення американської переваги у світі („чи буде це анархія, нова „холодна війна”, багатополюсна рівновага сил, досягнення порозуміння між подібно мислячими державами, ера демократії, миру та добробуту, поєднання всього цього, чи, ймовірно, щось цілком інше”⁵³), але, якби функціонування світу справді засновувалося на регуляції, то еволюція міжнародного порядку напевно не doprowadила б до анархії і хаосу.

С. Гантінгтон стверджував, натомість, що міжнародний порядок після завершення „холодної війни” знаходиться в стані постійної еволюції „від двополярності „холодної війни”, через однополярну систему, запроваджену війною в Перській затоці, до нинішньої однополярної багатополюсності, яка буде тривати одне-два десятиліття і в результаті doprowadить до встановлення справжньої багатополюсності ХХІ століття”⁵⁴.

Іншим чином питання еволюції міжнародного ладу бачать прибічники американського світового домінування. На їхнє переконання, однополярний порядок, заснований на гегемонії Сполучених Штатів, повинен бути тривалим за характером. Таку позицію представляє, зокрема, Ч. Краутгаммер. Правда, ще на початку 90-х рр. він не відкидав можливості постання багатополюсної системи і відходу США з міжнародної політики на зразок того, що відбулося після завершення Першої світової війни⁵⁵. Однак, вже на початку ХХІ ст. він відкоригував свою думку. У власній версії „однополярної хвилі” він ствердив, що світ є однополярним і завдяки активній позиції Сполуче-

них Штатів дана однополярність має шанс протривати досить довго. Проте, основною умовою для підтримання цього стану є тривале і стабільне заангажування США у міжнародні справи. Подібне бачення фактично збігається з концепціями інших представників неоконсервативного підходу, які справді переконані в можливості збереження американської гегемонії у сучасному світі, однак, за умови підтримання її військовою силою і домінуванням США.

Хоча „американоцентричні” концепції, без сумнівів, є дуже важливими інтерпретаціями нового міжнародного порядку, вони, все ж таки, становлять тільки певну частину обширного зібрання, котре формують як „далекосяжні концепції” й інші наддержавні бачення, так і „декліністичні концепції”⁵⁶. Отже, варто виявити, наскільки ж „американоцентричні” концепції відрізняються від інших пропозицій, а наскільки є до них подібними. Проте, з огляду на досить велику кількість концепцій, висунених після завершення „холодної війни”, доцільно сконцентрувати увагу на вибраних прикладах.

Так, „американоцентричні” концепції входили в суперечність відносно наступного, що теж постав в реалістичній традиції, т.зв. „декліністичного бачення”, яке здобуло значну популярність у Сполучених Штатах на зламі 80-х – 90-х років ХХ століття⁵⁷. Інспірацією до дискусії щодо занепаду сили і значення цієї держави в міжнародному середовищі стала зна-на книга Пола Кеннеді „Наддержави світу”, видана у 1988 р.⁵⁸ Звертаючись до їхньої історії, автор доводив, що США наражаються на ризик „надмірного розтягнення імперських сил (*imperial overstretch*)”⁵⁹. У наслідку, він передбачав швидкий занепад американської наддержавності, котра вже досягнула свій максимум й опинилася в становищі порушення економічної рівноваги між розбудовою збройної сили і можливостями господарства. Реальність, однак, заперечно відкоригувала дану тезу П. Кеннеді. Замість того, щоб занепасти, у 90-х роках ХХ століття Сполучені Штати зміцнили свої позиції й постали єдиною наддержавою, здатною ефективно здійснювати світове лідерство. Проте, це ще зовсім не означає, що П. Кеннеді не мав рації: його теза була не хибною, а, швидше передчасною. Не варто сподіватися, що США, навіть

беручи до уваги їхню привабливість і винятковість, зможуть уникнути долі всіх інших наддержав⁶⁰. Невідомо, однак, коли ж це станеться, хоча фрази про занепад, що наближається, по якомусь часі знову лунають⁶¹.

Особливо цікавим стає порівняння „американоцентричних” бачень з двома найпопулярнішими після завершення „холодної війни” глобальними концепціями: „кінцем історії” Ф. Фукуями і „цивілізаційною парадигмою” С. Гантінгтона. Напевно, більше схожих пунктів можна віднайти між „американоцентричними” концепціями і науковим підходом Ф. Фукуями⁶². Хоча автори „американоцентричних” бачень не поділяли погляду щодо „кінця історії”, який, на переконання Ф. Фукуями, мав бути наслідком осягнення всіма суспільствами останньої форми розвитку, тобто ліберальної демократії, заснованої на принципі вільного ринку⁶³, однак, вони, подібно як він, були переконані у привабливості американської моделі і можливостях її поширення у всьому світі, підтвердженням чого є концепція „активного заангажування”. Водночас, концепція Ф. Фукуями у більшій мірі, аніж близькі до реалістичної школи „американоцентричні” бачення, враховувала економічні чинники (апелювала до господарського лібералізму) і була заснована на оптимістичному підґрунті. Вона передбачала, що, водночас із завершенням „холодної війни” і протистояння „великих” ідеологій, можемо очікувати зростання міждержавної співпраці, яка сприятиме підтриманню стабільності на політичній арені і недопущенню масштабних конфліктів⁶⁴.

Значно більш песимістичне бачення нового міжнародного порядку, сконструйоване навколо конфлікту великих цивілізацій, представив С. Гантінгтон. У концепції „зіткнення цивілізацій” він застерігав щодо накидання світу універсальної моделі західної культури, переважно ототожненої з американською моделлю. На думку С. Гантінгтона, у міжнародному порядку, заснованому на існуванні семи або восьми великих цивілізацій, Сполучені Штати як головний суб’єкт західної цивілізації могли виявитися дестабілізаційним фактором, а їхня активність могла б постати джерелом напружень і світових конфліктів⁶⁵. Подібні твердження входили в суперечність з більшістю „американоцентричних” бачень, автори яких, подібно до Ф. Фукуями,

виступали за активну промоцію американського бачення світу і вірили, що створення універсального порядку, заснованого на американських цінностях, може утримати світ від конфліктів і забезпечити його стабільність. С. Гантінгтон стверджував, що лише визнання багатокультурності та різноманітності світу, відновлення та зміцнення власне західної цивілізації (прийняття трансатлантичної політики співпраці з європейськими партнерами) можуть підтримати стабільність і запевнити мир у поліцивілізаційному та багатополосному світі⁶⁶.

Спільні для „американоцентричних” концепцій уявлення про особливу роль, яку Сполучені Штати виконують в міжнародній системі, суперечать баченням порядку, сформованим іншими учасниками міжнародних відносин. Такі великі держави, як Сполучене Королівство, Франція, Китай, Росія нині виступають за багатополосний міжнародний порядок, оснований на співпраці між його головними суб'єктами і повазі до міжнародного права⁶⁷. На цьому тлі американська однополярність і позиція жорсткого гегемона пробуджує тривоги, незадоволення та спротив інших великих держав. Світ не згідний з домінуванням Сполучених Штатів – особливо з домінуванням, яке означає підпорядкування. У виразній суперечності з американським баченням є французьке бачення – багатополосного світу, в якому є місце для співпраці і консенсусу, немає, водночас, жодного місця для унілатералізму чи якогось підпорядкування⁶⁸. На думку екс-президента Франції Ж. Ширака, необхідною умовою функціонування міжнародної системи у XXI столітті має бути існування багатополосного світу⁶⁹. Однак, не лише Франція, яка бажала би бачити Європу також наддержавою і рівноправним партнером США⁷⁰, не згідна з американським баченням світу. Як підкреслює Дж.С. Най, підтримка вчинків Сполучених Штатів впала на 30%, натомість, американський унілатералізм трактується більшістю європейців як одна з найбільших загроз для Європи⁷¹. Подібні розходження Європи і США можуть бути дуже небезпечними у світі, повному транснаціональних загроз, яких без співпраці не відвернути.

Бачення міжнародного порядку, сформульовані в межах американських дебатів стосовно нового міжнародного порядку, окрім дійсних пізнавальних переваг, виконують також важливі політичні функції.

Як зазначалося вище, після завершення „холодної війни” у Сполучених Штатах панував консенсус щодо потреби відкидання ізоляціонізму та активного заангажування у міжнародні справи, які мали стати гарантією стабільності міжнародного порядку. Проте, різні президентські адміністрації по-різному підходили до реалізації згаданих засад, користаючи при цьому з доволі відмінних теоретичних пропозицій. Багато дослідників також підкреслюють, що практична реалізація американського світового лідерства була достатньо хаотичною – у ній бракувало головної думки, а більшість вчинків відзначалася характером реакції, а не стратегії⁷².

Уже протягом перших місяців свого перебування на посаді президента Джордж Герберт Буш оголосив про потребу побудови нового міжнародного порядку (*new world order*)⁷³. Однак, з огляду на недостатню ясність цієї концепції, не було відомим достеменно, на яких теоретичних основах його слід би було сформувавати. З тієї ж причини під час президентства Дж.Г. Буша можна було зауважити значне стирання меж між реалістичними концепціями глобального американського лідерства, підставами для яких були праці Г. Кіссінджера і З. Бжезинського, й жорстким баченням одновимірного світу, підпорядкованого США, котре проголошував Ч. Краутгаммер та інші прихильники згаданого погляду. Спробу переконати тодішнього президента відносно слушності прийняття Сполученими Штатами унілатерального підходу і позиції доволі жорсткого лідера у світі після „холодної війни” вчинила група провідних політиків, серед яких бачимо Річарда Чейні, Пола Вулфовітца, Дж. Льюїса Ліббі, Еріка Едельмана. Підґрунтям для здійснення подібних кроків повинен був стати підготовлений П. Вулфовітцом т.зв. „стратегічний оборонний план” (*Defense Planning Guidance*), який містив у собі нову концепцію американського глобального домінування. Згідно до нього, США повинні використати свій шанс постати справжнім лідером в матеріальному та ідеологічному вимірах, натомість, промоване бачення нового *Pax Americana* могло би запевнити світу спокій та добробут. Проте, вже у 1992 р. цей документ потрапив до публічних мас-медіа і, зважаючи на його радикальний характер, викликав занепокоєння серед політичних кіл та у громадському секторі⁷⁴. Зважаючи на реакцію, політика

адміністрації Дж.Г. Буша після завершення „холодної війни” була заснована на концепції „глобального лідерства”, яку реалізовували міністр оборони Колін Пауелл, державний секретар Джордж Шульц і радник з національної безпеки Brent Скоукрофт. У діях президента Дж.Г. Буша також можна віднайти інспірації концепції Ф. Фукуяма (поширення ідеї демократії і ролі ринкової економіки у всьому світі). Однак, бачення Ф. Фукуяма було піддано верифікації уже в 1991 р., під час військової операції „Буря в пустелі” у Перській затоці. Для одних науковців враження від цієї акції стали приводом для того, щоб прямо заперечити теорію „кінця історії” і повернутися до реалістичної традиції; для інших, натомість, вони стали підтвердженням тези про те, що підтримання стабільності міжнародного порядку, заснованого на міжнародній співпраці та спільній діяльності держав, насправді є можливим. Відносно цього мала свідчити акція міжнародної коаліції держав під егідою Сполучених Штатів, санкціонована юридично (легітимізована) Радою Безпеки ООН. Проте, події наступних років показали слабкість цієї концепції. Значно адекватнішою для інтерпретації нового міжнародного порядку виявилися концепції реалістичного напрямку. Однак, незважаючи на це, концепція Ф. Фукуяма стала теоретичним підґрунтям для міжнародної політики президента Білла Клінтона. Обидві його адміністрації (хоча значно більше друга, в якій державним секретарем була Мадлен Олбрайт) концентрували свою увагу на глобальних справах і визнали за необхідне ширше застосування економічного чинника у зовнішній політиці. Воно знайшло відображення у концепції побудови глобального ліберального міжнародного порядку, заснованого на промощі демократії і вільного ринку у світі⁷⁵. У своїх діях Б. Клінтон визнав за пріоритет необхідність використання мультилатералізму (що відповідало концепціям Дж.С. Ная та інших прихильників ліберального інтернаціоналізму), хоча, як підкреслюють фахівці, в його політиці також можна віднайти приклади унілатеральних дій⁷⁶. Також і з цієї причини прибічники жорсткого лідерства та унілатералізму, які спочатку розраховували на те, що їм дійсно вдасться прихилити Б. Клінтона до своїх концепцій, мусили відступити й очікувати на наступні вибори.

Однак, уже в 1997 р. прихильники концепції нового *Pax Americana* створили організацію під назвою „Проект Нового Американського Століття” (*Project for New American Century*), ціллю якої постало пропагування ідеї „американоцентричного” світу. Перед президентськими виборами 2000 року учасники РНАС проголосили нову концепцію глобальної стратегії для Сполучених Штатів на ХХІ століття під назвою „Перебудова Американської Оборони: стратегія, сили і ресурси для Нового Століття”⁷⁷, в якій надалі виступали за необхідність заснування американського лідерства у світі на військовій силі і переконували, що лише така політика може забезпечити стабільний міжнародний порядок. Хоча у своїй виборчій кампанії Дж.В. Буш проголошував необхідність посилення потуги держави, збільшення витрат на озброєння, а також більшу свободу у прийнятті рішень, проте, в перші місяці його президентства так і не сформувалося виразне бачення американського лідерства. У той час прослідковувалося поєднання впливів реалістів, об’єднаних навколо К. Пауелла чи К. Райс з групою неоконсерваторів, далі очолюваною Р. Чейні, Д. Рамсфелдом і П. Вулфовітцом. Реалізовані дії, однак, свідчили про те, що в американській політиці буде переважати підхід, ближчий до реалізму, в межах якого Сполучені Штати вестимуть світ за собою, а не керуватимуть ним. Ситуація дуже змінилася після подій 11 вересня 2001 року. Одночасно з терористичними атаками у США відкинутим виявилось досить оптимістичне бачення „кінця історії” Ф. Фукуями, водночас, на перший план вийшла чинна концепція „зіткнення цивілізацій” С. Гантінгтона, котра, на думку багатьох дослідників, дістала ґрунтовне емпіричне підтвердження⁷⁸. Незалежно від зростання її популярності, не присвячувалося надто великої уваги щодо її чільної ідеї, згідно з якою „майбутнє Світу і Цивілізації залежить від порозуміння і співпраці між політичними, духовними та інтелектуальними лідерами цивілізацій світу”⁷⁹. Ініціативу в зовнішній політиці взяли у свої руки неоконсерватори, що виступали за жорстке лідерство, засноване як на збройній силі та унілатералізмі, так і припущенні можливості проведення, за потреби, превентивних ударів. Концептуальну основу політики Сполучених Штатів сформували концепції Ч.

Краутхаммера, Н. Подгореца, Р. Кагана, В.Ф. Беклі, Р. Каплана; натомість, практичним підтвердженням зміни концепції лідерства Америки в світі було оголошення у 2002 р. Стратегії національної безпеки США, котра багатьма аналітиками визнана де-факто декларацією нового *Pax Americana*, та американська інтервенція в Іраку, організована всупереч сильному спротиву більшості міжнародної спільноти⁸⁰.

Після завершення „холодної війни” США фактично постали єдиною світовою наддержавою, що посідала незаперечну перевагу стосовно інших учасників міжнародних відносин (хоча дедалі частіше звучать думки, що ця перевага дуже нестійка) і була в стані відігравати стабілізаційну роль, нести відповідальність за функціонування нового міжнародного порядку (це вони доводили протягом останніх років). Дане переконання кореспондується з концепціями прихильників однополярного міжнародного порядку або багатополусної системи з виразним суб’єктивним домінуванням Сполучених Штатів. Функціонування подібних порядків повинно спиратися на абсолютну перевагу США в силовій, політичній, господарській, культурній сферах і твердій переконаності щодо „американської винятковості”, яка обґрунтовує їхнє глобальне заангажування, тривалість і стабільність котрого прямо залежить від позиції самих Сполучених Штатів Америки. У цьому випадку пропонуються дві моделі. Першим баченням є модель лідерства, заснована на повазі щодо прав та інтересів всіх інших учасників міжнародного життя, – таку думку пропонує З. Бжезинський, Г. Кіссінджер і Р. Гаас; другим – промована неоконсерваторами модель домінування, реалізовувана в межах односторонніх дій, заснована на силових компонентах. Видається, що застосування першого підходу давало би шанс усталення нинішнього порядку і утримання сильної позиції США на наступні роки (продовження їхньої ролі світового лідера). Натомість, у випадку другої моделі, реалізованої нині, існує потенційно реальна загроза зростання антиамериканських настроїв, поляризації міжнародної арени, що в підсумку може призвести до створення альянсів проти Сполучених Штатів, які

сприйматимуться іншими учасниками міжнародних відносин як імперія, і дестабілізації або деструкції чинного порядку. Важко, водночас, погодитися з аргументацією представників напряму неоконсерваторів, що однополярна система можлива завдяки використанню сили і вчинення унілатеральних дій. Світ не є виключно однополярним, як його представляють неоконсерватори, і не толерує підпорядкування без поваги до норм та основ міжнародних відносин. Серед засадничих обмежень концепцій неоконсервативного спрямування можна виділити наступні: по-перше, значну концентрацію уваги на мілітарній силі як головному елементі переваги США та умові підтримання стабільності міжнародного порядку; по-друге, переконаність щодо досконалості американської системи і можливості імплементації даної моделі у всьому світі, без огляду на його різнорідність та складність, що призводить до значного зростання негативу щодо США і закидів відносно їхньої арогантності та ігнорування; по-третє, недобачання складності світу (сили інших держав, значення діяльності нових акторів, нових проблем); по-четверте, брак довіри до міжнародних інституцій і міжнародного права. З цих міркувань, серед т.зв. „американоцентричних” бачень найбільш переконливими – особливо для зовнішніх спостерігачів – стають концепції прагматичних реалістів, прихильників американського лідерства у формі „м’якої гегемонії”. На їхню думку, утримання стабільності сучасного порядку, зміцнення світової безпеки та обмеження конфліктних ситуацій можливі через американське вдумливе лідерство, яке ґрунтується на співпраці і повазі щодо міжнародних основ та норм. Складно, проте, і в цьому випадку не зауважити певних обмежень. На думку критиків, автори даних концепцій не присвятили уваги таким істотним особливостям нинішнього світу, як глобальним співзалежностям, культурній і соціальній різноманітності; а також вони недооцінили значення позамілітарних визначників становища держав, які можна віднести до концепції *soft power* Джозефа С. Ная. Як він підкреслює, таким концепціям бракує ширшої перспективи бачення світу з його транскордонними проблемами та співзалежностями.

Примітки:

¹ Fukuyama F. The End of History? // National Interest. – 1989. – Spring; Fukuyama F. The End of the History and the Last Man. – New York, 1992. – 272 p.

² Friedman T. Lexus i drzewo oliwne. – Poznac, 2001. – 348 s.

³ Huntington S. The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs. – 1993. – July/August; Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York, 1997. – 653 p.

⁴ Більше щодо реалістичної школи у науці міжнародних відносин: Dougherty J.E., Pfaltzgraff R.L., Jr. Contending Theories of International Relations. – New York, 1990. – P. 23, 81-127; Holsti O. Theories of International Relations // Explaining the History of American Foreign Relations / Eds. M.J. Hogan, T.G. Paterson. – New York, 2004. – P. 53-59.

⁵ Kissinger H. Diplomacy. – New York, 1994. – 1123 p.; Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century. – New York, 2001. – 364 p.

⁶ Brzezinski Z. Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century. – New York, 1993. – 286 p.; Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives. – New York, 1998. – 305 p.; Brzezinski Z. The Choice: Domination or Leadership. – New York, 2004. – 432 p.

⁷ Huntington S. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – March/April.

⁸ Haass R. Rozwainy szeryf. Stany Zjednoczone po zimnej wojnie. – Warszawa, 2004. – 243 s.

⁹ Krauthammer Ch. Democratic Realism. An American Foreign Policy for a Unipolar World. – Washington D.C., 2004; Kristol W., Kagan R. Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy // Foreign Affairs. – 1996. – July/August; Kagan R. The Case for Global Activism // Commentary. – 1994. – September; Kagan R. The Benevolent Empire // Foreign Policy. – 1998. – Summer; Kagan R. Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order. – New York, 2004. – 148 p.

¹⁰ Brzezinski Z. The Choice: Domination or Leadership. – P. 9-11; Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century. – P. 17-20; Haass R. Rozwainy szeryf. Stany Zjednoczone po zimnej wojnie. – S. 14; Kupchan Ch. The End of American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-First Century.

– P. 12; Krauthammer Ch. The Bush Doctrine, ABM, Kyoto and the New American Unilateralism // Weekly Standard. – 2001. – June 4. Подібну позицію демонстрували американські політики: Berger S.R. Strengthening the Bipartisan Center: An International Agenda for America / US National Security Advisor, Remarks to the Bilderberg Steering Committee, 4 November 1999 // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://clinton4.nara.gov/WH/EOP/NSC/html/speeches/1999_1104.html (13.03.2007).

¹¹ Після завершення „холодної війни” американська військова перевага систематично зростала. Сполучені Штати випереджали інші держави як за витратами на озброєння, так і за рівнем технологічного оснащення армії: World Military Expenditures / Center for Defense information // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.cdi.org/budget/2004/world-military-spending.cfm> (10.03.2007); World Military Expenditures and Arms Transfers 1999-2000 / US Department of State Bureau of Verification and Compliance, 2003 // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.state.gov/t/vc/rls/rpt/wmeat/1999_2000.html (12.03.2007).

¹² Американська економіка є лідером в сучасному світі, так як її ВВП зростав протягом 90-х років ХХ століття, аби з 6,7 трлн. дол. у 1990 р. досягнути понад 10 трлн. дол. у 2001 р., що склало сукупну вартість наступних 6-ти економік світу: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/fsbr/esbr.html>; <http://www.census.gov/econ>; <http://www.bea.gov/doc>.

¹³ Science and Engineering Indicators / National Science Foundation Report, 2002 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nsf.gov/sbe/srs/seind02/c0/c0s1.html> (11.03.2007).

¹⁴ Американці почуваються морально зобов'язаними до активної протидії злу і захисту слабших, що виводиться з протестантської традиції та глибокої прив'язаності до фундаментальних цінностей, таких як свобода, повага прав особи тощо: Lipset S.M. American Exceptionalism. A Double-Edged Sword. – New York-London, 1996. – P. 20, 62-67; Huntington S. Who are We? America's Greatest Debate. – London, 2004. – P. 79-80.

¹⁵ У широкому смислі „глобалізацією” вважають процес змін і перетворень міжнародної реальності, розтягнутий в часі на десятиліття, який став можливим через сукупний вплив різноманітних політичних, економічних, технологічних чинників, котрі, зазвичай, сприяли цим змінам, але, водночас, впливали на їхнє уповільнення: Gwiazda A. Globalizacja i regionalizacja gospodarki ъwiatowej. – Toruń, 1998. – S. 9.

¹⁶ Huntington S. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – March/April.

¹⁷ Lefever E.W. America's Imperial Burden: is the Past Prologue? – Oxford, 1999. – P. 122; Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York, 1997. – P. 26.

¹⁸ На переконання Г. Кіссінджера, „... Америка буде найбільшою і найпотужнішою державою, однак, однією з кількох, щоправда, *primus inter pares* – першою серед рівних, – проте, подібною до інших”: Kissinger H. Diplomacy. – New York, 1994. – P. 890.

¹⁹ Ibidem. – P. 24.

²⁰ Жоґ-Nowak T. Stosunki międzynarodowe. Teorie-systemy-uczestnicy. – Wrocław, 2000. – S. 124; Dougherty J.E., Pfaltzgraff R.L., Jr. Contending Theories of International Relations. – New York, 1990. – P. 30-35.

²¹ Kissinger H. Diplomacy. – P. 918.

²² Потрібно зауважити, що у 1991 р. З. Бжезінський взагалі не вбачав можливості функціонування однополярного порядку. Він тоді стверджував, що „світова система, яка народжується, вірогідно не буде заснована на американській гегемонії”, оскільки, хоча „Америка нині є єдиною супердержавою, глобальні обставини занадто ускладнені, а внутрішнє становище Сполучених Штатів надто непевне, аби справді було можливе утримання загальносвітового *Pax Americana*”: Brzezinski Z. *Selektywne zaangażowanie w sprawę globalne // O Polsce, Europie i świecie 1988-2001.* – Warszawa, 2002. – S. 117-118.

²³ Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives. – P. XXX.

²⁴ Brzezinski Z. The Choice: Domination or Leadership. – New York, 2004. – 432 p.

²⁵ Більше стосовно прибічників неоконсерватизму та підґрунтя їхніх переконань: Kristol W. Neo-Conservatism. The Autobiography of an Idea. – New York, 1995. – 237 p; Kristol W. The Neo-Conservative Persuasion // Weekly Standard. – 2003. – August 25; Boot M. Think Again: Neocons // Foreign Policy. – 2004. – January/February; Podhoretz N. Neo-Conservatism. A Eulogy / AEI Bradley Lecture Series, Washington D.C., January 15, 1996 (posted: Saturday, January 1, 2000) // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.aei.org/news/newsID.18103.filter/news_detail.asp (14.03.2007). Критичний аналіз неоконсервативних підходів: Halper S., Clarke J. America Alone. The

Neo-Conservatives and the Global Order. – New York, 2004; Lipset S.M. American Exceptionalism. A Double-Edged Sword. – P. 193-202.

²⁶ Krauthammer Ch. The Unipolar Moment // Foreign Affairs. – 1990. – January/February.

²⁷ Походило це бачення від використовуваних неоконсерваторами гасел щодо „винятковості” і „месіанства” Сполучених Штатів, які своїм корінням сягають початків американської держави та проголошеного у 1845 р. „Маніфесту Дестіні”, що став ідеологічним обґрунтуванням для американської зовнішньополітичної експансії.

²⁸ Американські неоконсерватори презентували свої погляди в окремих наукових творах або ж на шпальтах видань „National Interest”, „Weekly Standard”, „Commentary”, „Public Interest”, „National Review”, „Nation”. На цей рахунок теж: Boot M. Think Again: Neocons // Foreign Policy. – 2004. – January/February.

²⁹ Huntington S. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – March/April.

³⁰ Ibidem. – P. 1.

³¹ Ibidem. – P. 2.

³² Додавання прикметника „новий” мало на меті відзначення факту, що гегемонія після „холодної війни” або система, звана „новим Pax Americana”, відрізняються від класичного розуміння даних понять. У класичному розумінні „гегемонія” означала „лідерство” (*leadership*).

³³ Це було теж пов’язане із досить укоріненою в американському суспільстві тенденцією ізоляціонізму, котра після завершення „холодної війни” знову здобула популярність: Holsti O. Public Opinion and Foreign Policy // Eagle Rules? Foreign Policy and American Primacy in the Twenty-First Century / Ed. R.J. Lieber. – New Jersey, 2002. – P. 16-20; Haass R. Rozważny szeryf. Stany Zjednoczone po zimnej wojnie. – S. 20-21.

³⁴ Pfaff W. The Question of Hegemony // Foreign Policy. – 2001. – January/February.

³⁵ Т. Лось-Новак послуговується поняттями „опосередкованої” і „безпосередньої” гегемонії (Joń-Nowak T. Stosunki międzynarodowe. Teorie-systemy-uczestnicy. – S. 126), натомість, З. Бжезинський пише про американську „позитивну” і „негативну” „супрематію” (Brzezinski Z. The Choice: Domination or Leadership. – P. 236).

³⁶ Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and its Geostategic Imperatives. – P. XXXIII.

³⁷ Brzezinski Z. The Choice: Domination or Leadership. – P. 236.

³⁸ Nye J.S. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. – New York, 2002. – P. 40; Kupchan Ch. The End of American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-First Century. – P. 3-35.

³⁹ Haass R. Rozwańny szeryf. Stany Zjednoczone po zimnej wojnie. – S. 16.

⁴⁰ Думки представників цього напрямку зібрано в: Present Dangers: Crisis and Opportunity in America's Foreign and Defense Policy / Eds. W. Kristol, R. Kagan. – San Francisco, 2000. – 432 p.

⁴¹ Halper S., Clarke J. America Alone. The Neo-Conservatives and the Global Order. – P. 11.

⁴² Krauthammer Ch. The Unipolar Moment Revisited // National Interest. – 2002/2003. – Winter.

⁴³ Krauthammer Ch. Democratic Realism. An American Foreign Policy for a Unipolar World. – P. 9.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Kristol W., Kagan R. Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy // Foreign Affairs. – 1996. – July/August.

⁴⁶ Kissinger H. Diplomacy. – P. 917-920.

⁴⁷ Ibidem. – P. 916.

⁴⁸ Ibidem. – P. 24.

⁴⁹ Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and its Geo-strategic Imperatives. – P. XXX.

⁵⁰ Boot M. Think Again: Neocons // Foreign Policy. – 2004. – January/February. – P. 3.

⁵¹ Lefever E.W. America's Imperial Burden: is the Past Prologue? – P. 140.

⁵² Haass R. Rozwańny szeryf. Stany Zjednoczone po zimnej wojnie. – S. 14-15.

⁵³ Ibidem. – S. 15.

⁵⁴ Huntington S. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – March/April. – P. 2.

⁵⁵ Krauthammer Ch. The Unipolar Moment: Enjoy It Now. It Won't Last Long // Washington Post. – 1990. – July 20.

⁵⁶ Corden W.M. American Decline and the End of Hegemony // SAIS Review. – 1990. – Nr 2. – Summer/Fall. – P. 13-26; Hunt M.H. American Decline and the Great Debate: A Historical Perspective // SAIS Review.

– 1990. – Nr 2. – Summer/Fall. – P. 27-40; Pfaff W. Redefining World Power // Foreign Affairs. – 1990. – January/February. – P. 34-48.

⁵⁷ Більше стосовно „декліністичних” дебатів: Luttwak E.N., Bartley R.L. Is America Declining? // Taking Sides: Clashing Views on Controversial Political Issues / Eds. G. McKenna, S. Feingold. – Guilford, 1993; Ikenberry J.G. Rethinking the Origins of American Hegemony // Political Science Quarterly. – 1989. – Nr 3. – Fall. – P. 375-400; Kennedy P. A Declining Empire Goes to War // Wall Street Journal. – 1991. – January 24; Nye J.S. Against 'Declinism' // New Republic. – 1990. – October 15. – P. 12-13; Rosecrance R., Nau H.R., Friedberg A. Must America Decline? // Wilson Quarterly. – 1990. – Nr 4. – Autumn. – P. 67-83.

⁵⁸ Kennedy P. Mocarstwa ъwiata: narodziny, rozkwit, upadek. – Warszawa, 1994.

⁵⁹ Ibidem. – P. 496.

⁶⁰ На думку Е. Лефевра, якщо навіть Сполучені Штати залишаться наддержавою протягом наступного століття або довше, їхнє послаблення і занепад є невідворотними: Lefever E.W. America's Imperial Burden: is the Past Prologue? – P. 165.

⁶¹ Soros G. The Bubble of American Supremacy // Atlantic Monthly. – 2003. – December; Segal A. Is America Losing its Edge? // Foreign Affairs. – 2004. – November/December.

⁶² Бачення „кінця історії” Ф. Фукуяма представив вже у 1989 р. в статті, опублікованій на шпальтах „National Interest”, і далі підтвердив у книзі з тією ж назвою, тільки позбавленою знака питання: Fukuyama F. The End of History? // National Interest. – 1989. – Spring; Fukuyama F. The End of the History and the Last Man. – New York, 1992.

⁶³ Ф. Фукуяма писав про „існування фундаментальної схеми змін, котра визначає розвиток всіх людських суспільств, – чогось на кшталт світової історії, яка веде людство до ліберальної демократії”: Fukuyama F. The End of the History and the Last Man. – P. 86.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – P. 474-481.

⁶⁶ Ibidem. – P. 462-497.

⁶⁷ Glennon M.J. Why the Security Council Failed // Foreign Affairs. – 2003. – May/June.

⁶⁸ Dominique de Villepin's speech at the BBC / Dimpleby Lecture on October 19, 2003 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.>

theglobalist.com/DBWeb/StoryID.aspx?StoryID=3861 (23.02.2007); Joint press briefing given by M. Dominique de Villepin, M. Igor Ivanov and M. Joschka Fischer // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.gulfinvestigations.net/document585.html> (24.02.2007); Law, Force and Justice. – Speech given to the International Institute for Strategic Studies / London, 27 March 2003 // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.delegfrance-cd-geneve.org/chapter1/villepin_conference_londres_version_anglaise_270303.html (10.03.2007).

⁶⁹ Цит. за: Bogomolov O. Troubled US-Russian Relations / Comments at meeting on US-Russia relations sponsored by the Gorbachev Foundation of North America, Boston, April 2000 // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.ecaar-russia.org/bog_USrelations.html (10.03.2007).

⁷⁰ Nye J.S. America Needs a Strong Europe // International Herald Tribune. – 2004. – November 15.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century. – P. 28-31; Kupchan Ch. The End of American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-First Century. – P. 12-26.

⁷³ G.H. Bush Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit / September 11, 1990 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/papers/1990/90091101.html> (25.02.2007); G.H. Bush Address Before the 45th Session of the United Nations General Assembly in New York / New York, October 1, 1990 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/papers/1990/90100100.html> (25.02.2007).

⁷⁴ Більше щодо цього: Vasevich A.J. American Empire. The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy. – P. 43-46.

⁷⁵ Jarczewska-Romaniuk A. Amerykacskie wizje iadu mikdzynarodowego // Porz№dek mikdzynarodowy u proggu XXI wieku / Pod red. nauk. R. Kuцniara. – Warszawa, 2005. – S. 245.

⁷⁶ Kupchan Ch. The End of American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-First Century. – P. 14-15; Hirsh M. Bush and the World // Foreign Affairs. – 2002. – September/October. – P. 38.

⁷⁷ Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New Century / Report of the Project for the New American Century, September 2000 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.newamerican-century.org/publicationsreports.html> (11.03.2007).

⁷⁸ Не зовсім погоджувався з цим сам С. Гантінгтон, стверджуючи, що згадані атаки не були вповні проявом „зіткнення цивілізацій”, а швидше бунту групи екстремістів відносно втілюваного Сполученими Штатами агресивного універсалізму.

⁷⁹ Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. – P. 497.

⁸⁰ Jarczewska-Romaniuk A. *Amerykacskie wizje iadu mikdzynarodowego*. – S. 246.

Andriy Goruk

The American scientific approaches of the international order after decline the Cold War

In this article the author made an attempt to analyze the conceptual vision of American academic scientists and research experts from the international political system in the world after the Cold War. Among the above approaches to understanding the reality of international political reality special attention is devoted to the comprehensive study of the „US-centric” approaches comparing them, however, with the „big concepts” knowledge of content and formal foundations of the modern international system.

Key words: *international political system, international order, American scientific concepts, multipolarity, unilateralism.*

Надійшла до редколегії 20.11.2010.